

Történelem.

A jobbágyság történetének összefoglalása.

Tanítás a polgári iskola IV. osztályában.

Óravázlat.

I. Előkészítés.

1. *Számonkérés.* A magyar hadügy fejlődésének áttekintő felújítása az ősmagyar hadszervezettől a mai hadrendszerig.

2. *Áthajlás.* Ezer éves fennmaradásunk legfőbb tényezői: áldozatos hazaszeretetünk és kiváló harci erényeink. Ezek az erények nemzetünk minden társadalmi osztályában élénken éltek. A rendi világ jobbágyságában is.

3. *Célkitűzés.* A jobbágyság történetének áttekintése.

II. Tárghyalás.

A jobbágyság ősei. A jobbágyság kialakulása. Helyzete az Árpádok s a vegyesházbeli királyok idején. Az 1514-i parasztlázadás és következményei. A jobbágyság nemzetmentő magatartása a török uralom idején. Helyzete a nemzeti küzdelmek, a nemzeti szellem hanyatlása és a reformkor idején. Felszabadulása s ennek nemzeti jelentősége.

III. Összefoglalás.

Tanítás.

I. Előkészítés.

1. *Számonkérés.* Közelebről összefoglaltuk hadrendszerünk fejlődéséről szerzett ismereteinket. Jellemezd röviden az ősmagyarok hadrendszerét, H.! (—) Ismertessd Szt. István és a többi Árpád-házbeli királynak hadrendszerét, B.! (—) Beszélj vegyesházbeli uralkodóink hadügyi intézkedéseiről, K.! (—) Milyen volt a megoszlás magyar hadügye, F.? (—) Beszélj III. Károly hadügyi újításáról, J.! (—) Mikor módosult a sorozás végrehajtása és a szolgálat ideje, P.? (—) Mikor lépett életbe az általános hadkötelezettség, R.? (—) Ismertesd mai hadrendszerünket, S.! (—)

2. *Áthajlás.* Ha ezeréves dicső multunkra futó pillantást vetünk, mondjátok, fiúk, miben keresitek létünk és fennmaradásunk legfőbb tényezőit? (Létünk és fennmaradásunk legfőbb tényezői: az áldozatos hazaszeretet és kiváló harci erényeink.) — Vajjon e szép erényeket nemzetünk csak egyes társadalmi osztályai ragyogtatták, avagy általánosak voltak nemzetünk minden rétegben, A.? (A hazaszeretet és a harci események nem-

zetünk minden társadalmi osztályát minde n időben egyformán áthatották. Áthatotta a régi, rendi Magyarország jobbágyságát is.)

3. *Célkitűzés.* Szenteljük mai óránkat a jobbágyság történetének összefoglalására!

II. Tárgyalás.

Mondjátok, megvolt a jobbágyság már a honfoglaló magyarok korában, K.? (Honfoglaló őseink korában nemzetünk csak szabad magyarokból állott. Akiket abban az időben fegyverrel vertek le, vagy hódítottak meg őseink, azok rabszolgáikká lettek, s a földdel együtt el lehetett adni őket. Ez az adás-vevési portékának használt rabszolganép volt a jobbágyság őse.) Hol találkozunk első ízben a jobbágy elnevezéssel, B.? (Első ízben Szt. István vármegye-rendszerében találkozunk a várjobbágy elnevezéssel a nem nemes szabadok osztályában. Ezek a várnépekkel együtt a később kialakult nemesi és polgári osztályba olvadtak. A vármegyék egyéb népe, mint a földművelők és udvarnokok népéből lett a jobbágyság, más néven a parasztság, a pórok osztálya.)

Milyen volt a rabszolgák helyzete Szent István alatt, K.? (A rabszolgák sorsán Szt. István sokat segített. A saját szolgálait nagyrészen felszabadította s ugyanezt tanácsolta az uralkodóknak is. Aki azonban jogtalanul szabadította fel szolgálait, azt keményen büntette.) Mikor szünt meg véglegesen ez a társadalmi osztály, Sz.? (A XII. század után már nem találkozunk történelmünkben robszolgákkal.)

Milyen volt a jobbágyság sorsa az Árpádok idején, T.? (A jobbágyság teljesen röghöz kötött osztály lett. Szomorú sorsuk volt. Egyedül viselte az adózást és a robot terhét, de nem méltatlankodott. Láttá ugyanis, hogy a szabadok, a későbbi nemesek, katonáskodtak, hogy „vérükkel adóztak“, ezért megnyugodtak. Melyik okmány emlékezik meg e korabeli nehéz helyzetről, H.? (Az aranybulla 13. pontja szigorúan meghagyja, hogy „a királyt kísérő nagyok a szegény népet el ne nyomják, ne fosztogassák.“ Ezt a törvényt azonban az urak nem tartották meg.) E korbéli fájdalmas helyzetüket élénken állítja elénk Katona József: Bánk bán-jának Tiborc parasztja.) Még az Árpádok idején kedvezés is érte a jobbágyság egy részét. Mikor, V.? (A tatárvész után az erősen megfogyatkozott nemesiség helyébe IV. Béla királyunk számos jobbágyat nemesi rangra emelt, azokat, kik a nagy szerencsétlenség idején kitüntették magukat.)

Javult-e helyzetük a vegyesházbéli királyok korában, M.? (Az Aujouk, még pedig Nagy Lajos idején némi változás következett be a jobbágyság sorsában. Az 1351-i törvény u. i. sza-

bályozta helyzetüket földesuraikkal szemben. Eszerint termésének $\frac{1}{9}$ -ét fizette ezután földesurának, épúgy, mint Szt. István óta $\frac{1}{10}$ -ét papjának. E nagy teherrel szemben a törvény megszüntette a robot munkát s minden egyéb szolgáltatást, mellyel földesurának tartozott. Egyszersmind biztosította a jobbágy szabadköltözködési jogát s megengedte, hogy peres ügyeiben az úriszéktől a megyei ítélőszékhez fellebbezhetett.) Sokáig élvezhette-e „jogait“ a jobbágyság, G.? (Az urak bizony Lajos halála után nem tartották meg ezeket a rendelkezéseket. Zsigmond idejében az elviselhetetlen terhek miatt 1436-ban Erdélyben lázadás tört ki közöttük. Ezt csak nagy nehezen verte le a vajda az erdélyi három nemzet: a magyar, a székely és a szász nemzet segítségével. Zsigmond törvényei ugyan megerősítették a jobbágyság szabadköltözködési jogát, da a valóságban uraik továbbra is visszaéltek a pór nép helyzetével.)

Melyik királyunk viselte e korban legjobban szívén a jobbágyság nehéz sorsát, K.? (Mátyás királyunk idején könnyebülés következett be helyzetükben. Ez az erőskezű, törvénytisztelő királyunk megvédte őket a hatalmaskodó főurak önkényeskedése ellen. Álruhában gyakran bejárta az országot, és személyesen győződött meg tisztviselőinek bánásmódjáról. Ahol visszaélést tapasztalt, ott azonnal keményen büntetett. Halála után nem hiába sóhajtottak fájón a jobbágyok: „Megg halt Mátyás király, oda az igazság“.) (Az igazságos király szigorú törvénytisztletére jellemző mondák felújítása.)

Megmaradt-e a jobbágyság Mátyás idején biztosított helyzetében, H.? (Mátyás halála után a Jagellók alatt szinte napról-napra rosszabodott a helyzetük s már II. Ulászló uralma éveiben elviselhetetlenné vált a sorsuk. Ekkor, 1514-ben történt, hogy a török ellen hirdetett kereszties hadjáratra összegyűlt fegyveres pórok Dózsa György vezetése alatt földesuraik ellen fordultak. Szörnyű dúlások és pusztítások után a fékevesztett pórok lázadását Zápolyai János erdélyi vajda hadai verték le Temesvárnál.) Mi lett a következménye e parasztlázadásnak, J.? (Nagy kár származott belőle az országra s a jobbágyságra nézve is.) Miben látod az országos nagy kárt, L.? (A lázadás megközelítőleg 100 ezer ember életét kívánta áldozatul. Ennek a hatalmas erőnek vesztesége, hiánya egyik oka volt a csakhamar bekövetkező mohácsi vésznek.) Mi lett a lázadás következménye a jobbágyságra nézve, B.? (A jobbágyság iszonyúan bűnhődött lázadásáért. Vezérei még a helyszínen szörnyű halállal lakoltak; az 1514-i országgyűlés pedig nagyon kemény büntetést szabott rájuk. A törvény az okozott károk megtérítésére kötelezte s megfosztotta őket és ivadékaikat szabadköltözködő joguktól, újabb súlyos adót vetett ki rájuk s ki-

mondotta, hogy pórhelyzetükből nem emelkedhetnek fel többé.)

Kétségtelen, hogy jobbágyságunk helyzete nagyon lealázó, sorsuk pedig nagyon szomorú volt. Európa többi államaiban szerencsésebb helyzetük volt, Sz.? (Európa egyéb országaiban még szomorúbb volt a sorsuk s a nyugati, műveltebb országokban is egymást követték a parasztlázadások.)

Ezek után tekintsük helyzetüket a török hódoltság korában! Mit mondhatunk e korbéli sorsukról, N.? (A megoszlás idején a jobbágyság fokozottan érezte az országos nyomorúságot. Fizette a nehéz adókat a királynak, a szultának, a megyének és a földesúrnak. Ekkor jutott teljesen koldúsbotra. Számában is nagyon megfogyatkozott. Nagy részük elvérzett a török háborúk alatt, vagy rabságba került, hol százezrek pusztultak el kegyetlen rabszolgasorsban.) Milyen nagy érdemét állapítottuk meg e kor jobbágyságának, D? (Kitartásuknak és önzetlen hazaszeretetüknek köszönhető, hogy a török és a császári zsoldos katonák szörnyű dúlásai után is magyar maradt a hódoltság területe.) Amidőn a jobbágyság szerencsétlen sorsáról és keserves életéről beszélgetünk, önkénytelenül is kiknek mai nagyon szomorú helyzetére gondoltok fájó szívvel, Sz.? (A megszállott területen élő magyar testvéreink hasonló kálváriát járnak, s magyarságukért végnélküli testi-lelki gyötrődést kell elszenvedniök.)

Hozott-e valamelyes enyhülést a jobbágyságra a nemzeti küzdelmek kora, W.? (Ekkor is csak a szenvedésekből s a megpróbáltatásokból jutott ki a jobbágyságnak. Az elszegényült nemessel egyetemben beállt kóbor hajdúnak, zsoldosnak, kurucnak, vagy labancnak. A mérhetlen szenvedés és keserűség gyakran teljesen rideggé és embertelenné alakította őket. Példa erre Básta zsoldos hajdúsága, mely már saját magyar vérért, fajtáját sem kímélte.)

Milyen volt helyzetük a nemzeti szellem hanyatlásának korában, A.? (III. Károly idején némi enyhülés következett be a jobbágyság helyzetében, mert ekkor védelmet nyert a földesúri erőszakoskodás ellen. Ezzel szemben az állandó zsoldos katonaság és az állandó adó újabb, nagy megpróbáltatások elé állította a pórnépet. A zsoldos katonaság sorába kötéllal fogták őket, az állandó adónak pedig $\frac{9}{10}$ részét ő fizette.)

Mikor tapasztalnak enyhülést súlyos helyzetükben, G.? (Mária Terézia Urbariuma megszüntette az 1514-i parasztlázadás óta viselt földhözkööttségüket, s visszaadta szabadköltözködési jogukat. Ugyanez a törvény szabályozta adóit és földesúrnak tartozó szolgáltatásait. Gyermekeit tudományos és egyházi pályára neveltethette, peres ügyeiben pedig az úriszéktől a megyei törvényszékhez fellebbezhetett. Az Urbarium rendelkezéseit II. József és II. Lipót is megerősítette.)

Csak közelebből tanultunk a jobbágyság sorsának fokozatos javulásáról. Beszélj erről, N.? (A jobbágyság életében a reformkor hozott nagy változást. Az 1832—36-i országgyűlésen kimondták, hogy a jobbágy megválthatja robotját. Az 1839—40-i országgyűlés megengedi, hogy földjeit és terheit örök áron megválthatja. A 43—44-i országgyűlésen végül kimondták, hogy a nem nemesek is viselhetnek hivatalt.) Mikor következett el a jobbágyság életének legnagyobb fordulata, M.? (Az utolsó rendi országgyűlésen leomlott minden válaszfal a nemes és a jobbágy között. Ekkor nyerte el a jobbágyság teljes szabadságát s azóta egyforma joga van a haza minden polgárának.) Beszélhetünk-e ma is jobbágyságról, R.? (Mint hogy a 48-as törvények az állam minden polgárára nézve kimondják a törvény előtt való egyenlőséget s a közös teherviselést, a jobbágyság társadalmi osztálya végleg megszűnt. Manapság általában a napszámos, a földműves népet nevezzük parasztnak.)

Miben látjátok, fiúk, a jobbágyság felszabadításának nemzeti nagy jelentőségét, S.? (A teljes jogegyenlőség és szabadság hatalmas néprétegnek lehetőséget adott arra, hogy gazdagodása és művelődése révén a hazának még nagyobb szolgálatokat tehessen. Felszabadulása után a gazdasági és a szellemi élet minden terén kiváló értékekkel ajándékozta meg a hazát, kik mindenkor büszkeségei maradnak nemzetünknek.)

III. Összefoglalás.

Foglaljuk össze megbeszéléseinket! Kiket tekinthetünk a jobbágyság őseinek, Sz.? (—) Ismertesd a jobbágyság kialakulását és helyzetüket az Árpádok korában, J.! (—) Beszélj a vegyesházbeli királyok uralkodása alatt észlelt helyzetükről, L.! (—) Hogyan viselkedtek a megoszlás korában, P.? (—) Mit jegyeztél meg nemzeti küzdelmeink korában észlelt sorsukból, H.? (—) Milyen volt helyzetük a XVIII. század első felében, W.? (—) Mikor következett el sorsuk javulása, G.? (—) Ismertesd a reformországgyűlések jobbágy törvényeit, Sz.! (—) Beszélj a felszabadulásuk nemzeti jelentőségéről, B.!(—)

K. Bedekovich Lajos.

Földrajz.

A Balaton.

(Tanítás a polgári iskola I. osztályában.)

I. Bevezetés. A múlt órai anyag számonkérése (Éghajlat, folyóvizek.) Mi keletkezik akkor, ha egy-egy medence vízzel megtelik? Miért nevezzük a tavat *állóvíznek*? Melyik állóvizet ismeritek Szeged határában? Hogyan keletkezett a *Fehér-tó*